

RIVOJLANISHIDA KAMCHILIGI BO'LGAN BOLALARNI O'RGANISHNING
ASOSIY PSIXODIAGNOSTIK MODELLARI

Norboeva Zamira Ravshanbekovna

Alfraganus universiteti Defektologiya yo'nalishi talabasi

Karimova Z.

Alfraganus universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu tezisdá rivojlanishida kamchiligi bo'lgan bolalarni bo'lgan e'tibor, davlat siyosati darajasidagi islohotlar va ularni o'rganishning asosiy psixodiagnostik modellari yoritilgan.

Kalit so'zlar: *korreksion-pedagogik, psixologik hamda tibbiy ishlar, «Barvaqt aralashuv xizmati», uzluksiz ta'lim*

O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining birinchi yillaridan boshlab «O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi», «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» va boshqa bir qator qonunlar asosida yaratilgan malakali kadrlar tayyorlash tizimi o'zining strategik maqsadlariga ega ekanligini isbotlab berdi. 2017–2021-yillarda «O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi»da hamda «Xalq bilan muloqot va inson manfaatlarini yili» Davlat dasturida belgilangan vazifalarni amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 29- dekabr kuni imzolagan «2017–2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori muhim ahamiyatga ega. Maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarni maktabga sifatli tayyorlashni tubdan yaxshilash, ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish sharoitlarini yaratish; ta'lim-tarbiya jarayoniga jahon amaliyotida keng qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayoniga jahon amaliyotida keng qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish kabilar Dasturning asosiy maqsadli vazifalari va yo'nalishlari sifatida alohida ajratib ko'rsatilgan. Ushbu masalalarni hal etishda maktabgacha ta'lim muassasalarining xodimlari kompetentligi muhim ahamiyatga ega. Qo'yilgan hozirgi davr talablaridan kelib chiqqan holda rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni ham jamiyatning faol a'zolariga aylantirish lozim.[1.56] Buning uchun maxsus segregatsion hamda integratsiyalashgan, inkluziv shakldagi ta'lim sohasiga yetuk mutaxassislar tayyorlash talab etiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlaydigan mutaxassislar, ota-onalar, jamoatchilik jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan alohida yordamga muhtoj bolalar haqida to'g'ri tushunchaga ega bo'lib, ularni umumta'lim maktablarida me'yorda rivojlangan tengdoshlari orasida hamma qatori o'qishini ta'minlashlari lozim.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlar zahirida, eng avvalo, kelajak avlodning barkamol bo'lib ulg'ayishi, hech kimdan kam bo'lmay dunyo arenalarini zabt etishga qodir farzandlar bo'lib yetishishi muhimdir. Ayniqsa, yetim va ota-ona qaramog'isiz qolgan, nogiron, rivojlanishida nuqsonli bolalarning ijtimoiy himoyasi hamisha davlat va jamiyatning ustuvor vazifasi hisoblangan. Ushbu vazifani amalga oshirish borasida

O'zbekiston Respublikasida rivojlanishida nuqsoni bo'lgan kishilarning huquq va erkinliklarini, teng imkoniyatlarini ta'minlash, turmush faoliyatidagi cheklanish, chegaralarni bartaraf etish, ta'limni tashkil etish va boshqarishga zamonaviy yondashuv, uning sifati va samaradorligini oshirish, jamiyatda aholining turli qatlamlari uchun ta'limning uzviylik va uzluksizligini ta'minlash borasida talaygina ishlar amalga oshirib borilmoqda. Bolalik bosqichida inson psixologo-pedagogik jihatdan kuchli ta'sirlanadi. O'sib kelayotgan bola organizmi, uning miya tuzilishining ichki imkoniyatlari chegarasizligini inobatga olgan holda tashkil etilgan korreksion-pedagogik, psixologik hamda tibbiy ishlar bolaning birlamchi nuqsonini kamaytirib, ikkilamchi nuqsonlarning oldini olishga yordam beradi. Bularning hammasi rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolani mustaqil, hech kimga qaram bo'lmagan holda hayot kechirishga tayyorlash omillaridir.

Ijtimoiy rehabilitatsiya orqali bola shaxsining o'ziga xos psixologik xususiyatlari rivojlantiriladi. Jarayon davomida rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bola bilan vujudga keladigan g'oyat katta ichki va tashqi omillar bilan bog'liq bir qator muammolar bola rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi.[2.132] Ushbu jarayonni samarali boshlash uchun ularning o'ziga xos xususiyatini o'rganish, ijobiy va salbiy tomonlarini, ta'sir etish natijalarini oldindan ko'rish va korreksiyalashni o'z vaqtida boshlash kerak.

Bola rivojlanishidagi kamchilik qancha erta aniqlansa, uni hal qilish shunchalik oson kechadi. O'zbekistonning turli mintaqalarida uch yoshgacha bo'lgan bolalarning erta tashxis va barvaqt aralashuv muammolari hal etildi. Poliklinikalarda «Barvaqt aralashuv xizmati» ish boshladi, «bolalarga barvaqt majmuaviy korreksion psixologik yordamning uslubiy va tashkiliy asoslari ishlab chiqildi, bolalar nogironligi va rivojlanishdagi ikkilamchi buzilishlarning oldini olish uchun chuqur tibbiy va psixologik-pedagogik tekshiruvlar amalga oshirilmoqda. Internat turidagi bolalar «Muruvvat» uylari tarbiyalanuvchilarini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va psixologik-pedagogik kuzatib borish yuzasidan ishlab chiqilgan va amalda qo'llanilayotgan shakllari ilmiy tadqiqot natijalaridan foydalanishning yana bir namunasi hisoblanadi.[3.76] Bu toifadagi rivojlanishida murakkab ko'p nuqsonli bolalar uchun individual korreksionrivojlantiruvchi dasturlar, abilitatsiya va rehabilitatsiya dasturlari, metodik qo'llanmalar yaratildi. Ular bolalarga jamiyatga to'laqonli integratsiyalanish, Inkluziv ta'limga tayyorlanish imkonini bermoqda.

Rivojlanishida murakkab ko'p nuqsonli bolalarda ko'rish, eshitishi, harakati, intellekti, nutqi va boshqa tomonlarida nuqsonlar birgalikda kechishi mumkin. Bu kamchiliklar ularning ta'limtarbiyasini qiyinlashtiradi. Ular Sog'liqni saqlash vazirligi tasarrufidagi internat tipidagi «Muruvvat» uylarida yashaydi. Shu paytgacha ushbu toifadagi bolalar bilan ta'limiy, korreksion rivojlantiruvchi psixologo-pedagogik hamda korreksion-tarbiyaviy ishlarni tashkil etish masalalari yetarlicha hal yetilmagan edi. Olimlar o'sib kelayotgan bola organizmi, uning miya tuzilishining ichki imkoniyatlari chegarasizligini inobatga olgan holda tashkil etilgan korreksion-pedagogik, psixologik hamda tibbiy ishlar, bolaning birlamchi nuqsonini kamaytirib, ikkilamchi nuqsonlarini oldini olishga yordam berishi haqidagi nazariyalarni ilgari surgan, ishlab chiqishgan. Ularning fikricha, rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning rivojlanish imkoniyatlari chegarasiz. Bundan kelib chiqadiki, rivojlanishida murakkab ko'p nuqsonli bolalarni ham, boshqa toifadagi alohida yordamga muhtoj bolalar singari mustaqil, hech kimga qaram

bo'lmagan holda hayot kechirish, kasb-hunarga o'rgatish mumkin, agarda ular bilan ilk yoshidan boshlab muntazam ravishda nafaqat davolash chora-tadbirlari, balki ta'limiy, korreksion-rivojlantiruvchi ta'lim izchillik bilan amalga oshirilsa. Murakkab, mujassam nuqsonli bolalardan eshitish qobiliyati zaif va aqli zaif bolalar birinchi bo'lib o'rganilgan edi. Kar va zaif eshituvchi bolalarda ikkilamchi hodisa sifatida aqlan zaiflik kuzatilib boriladi. Natijada intellekti sog'lom, eshitish qobiliyati zaif bolalarni aqli zaif eshitish qobiliyati zaif bolalardan amalda ajratish ancha mushkul. Ayniqsa, ilk yoshdagi bolalarda. Hozirgi kunda ular uchun differensial-dagnostik mezonlar ishlab chiqilgan. Aqliy rivojlanishi va eshitish qobiliyati zaif bolalar karlar yoki zaif eshituvchi bolalar maktab-internatlarining yordamchi sinflarida yordamchi maktab dasturi bo'yicha ta'lim oladilar. Yordamchi sinflar ko'r va zaif ko'ruvchi bolalar maktab-internatlarida ham mavjud.

Jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan yordamga muhtoj bolalar davlatimizning teng huquqli a'zolari. Ularni uzluksiz ta'lim tizimidagi barcha muassasalarda hamma qatori ta'lim olishi va tarbiyalanishini ta'minlash bizning asosiy vazifalarimizdan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G.B. Shoumarov, K.K. Mamedov. Psixik rivojlanishi sustlashgan bolalarning psixologik xususiyatlari va differensial diagnostikasi. – T., 1987.
2. K.K. Mamedov, G.B. Shoumarov, V.P. Podobed. Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar haqida. – T., 1999.
3. Л.М. Шипицина, «Необучаемый» ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта. – 2-е изд., перераб. и дополн. – С-Пб.: Реч, 2005.